



**Universiteit
Leiden**

The Netherlands

Nieuw bezems vegen schoon? Een jaar eurocommissaris Timmermans

Berg, C.F. van den; Osch, D.A.G.T. van; Voerman G., Harst J. van
der

Citation

Berg, C. F. van den, & Osch, D. A. G. T. van. (2015). Nieuw bezems vegen schoon? Een jaar eurocommissaris Timmermans. In H. J. van der Voerman G. (Ed.), *De Commissie-Juncker: laatste kans voor Europa?* (pp. 43-63). Den Haag: Montesquieu Instituut. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/38284>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/38284>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nieuwe bezems vegen schoon?

Een jaar eurocommissaris Timmermans

Caspar van den Berg en Daniëlle van Osch

Toen Frits Bolkestein in 1999 werd benoemd tot eurocommissaris met de zware portefeuille interne markt, douane en belastingen, werd dit gezien als een lobbysucces voor de Nederlandse regering, en een voorbeeld van Nederland 'punching above its weight' op EU-niveau. Zo'n zware post was uitzonderlijk voor een Nederlander en zou waarschijnlijk niet snel geëvenaard worden, zeker niet wanneer de Europese Unie (EU) in 2004 met tien landen uitgebreid zou worden, en ook deze lidstaten – waarvan verschillende met een groter inwonertal dan Nederland – een eurocommissaris zouden mogen leveren. Vijf jaar later werd Neelie Kroes benoemd tot commissaris Mededinging, opnieuw een zeer belangrijke portefeuille, en wederom een groot succes voor de Nederlandse regering. In 2009 verliep de Nederlandse lobby minder succesvol. Kroes werd nogmaals benoemd, zij het op de veel minder prominente portefeuille 'digitale agenda'. Als troost werd zij echter wel één van de vicevoorzitters van de Commissie, waardoor haar positie een zeker prestige behield. Zodoende werd het in 2013-2014 weer spannend: met welke kandidaat zou Nederland mogelijk opnieuw een zware portefeuille kunnen verkrijgen? Wie zou de nieuwe Commissievoorzitter worden en hoeveel sympathie zou deze voor Nederland hebben, gezien het feit dat Den Haag zich sinds 2010 (toen het eerste kabinet-Rutte aantrad, gedoogd door de anti-Europese PVV) beduidend kritischer ten opzichte van Europese integratie had opgesteld? Of zou die meer kritische houding juist in het voordeel werken bij het binnenhalen van een prominente positie?

Of die meer kritische opstelling nu heeft geholpen of niet: Nederland slaagde er in opnieuw een portefeuille met aanzien in de wacht te slepen. Op 10 september 2014 kondigde de nieuwe Commissievoorzitter Jean-Claude Juncker Frans Timmermans, nieuwe 'eerste vicevoorzitter' van de Commissie, aan met de woorden: *'Il sera mon bras droit'*.¹ In deze bijdra-

¹ 'Juncker's New Commission Unveiled', in: *Youtube kanaal EurActiv*, 10 september 2014, zie www.youtube.com/watch?v=BBrNYoWgEhM.

ge gaan wij in op de volgende vragen: (a) wie is Frans Timmermans?; (b) hoe zijn zijn voordracht en benoeming tot stand gekomen?; (c) in hoeverre is de benoeming van Timmermans op deze positie opnieuw een voorbeeld van Nederland 'punching above its weight'?; en (d) wat valt er na een jaar Timmermans reeds te zeggen over de wijze waarop hij zijn functie vervult?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, richten we onze aandacht eerst op de achtergrond van Frans Timmermans. Hoe heeft zijn carrière zich ontwikkeld en hoe verhiel hij zich daarbij tot de Europese Unie? Daarna zal de wijze van invulling van zijn portefeuille worden belicht. Dit zal gedaan worden door de vier verschillende onderdelen van zijn portefeuille apart te belichten op grond van wetgevingsoutput, positionering in de media en eigen speeches.

Achtergrond Frans Timmermans

Frans Timmermans werd geboren in Heerlen in 1961. Zijn beide grootvaders waren mijnwerkers, zijn vader werkte als bode in dienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Vanwege het beroep van zijn vader woonde hij als kind in verschillende Europese landen. Zo ontstond op natuurlijke wijze zijn internationale oriëntatie, net als zijn ruime buitenlandse talenkennis. In 1986-1987 vervulde Timmermans zijn dienstplicht bij de Militaire Inlichtingen Dienst. Hij werd opgeleid tot ondervrager van Russische krijgsgevangenen en leerde zodoende Russisch. Na zijn studie Franse taal en literatuur aan de Katholieke Universiteit Nijmegen (van 1980 tot 1985) en de Universiteit Nancy (van 1984 tot 1985) en een studie Europees Recht (eveneens van 1984 tot 1985 in Nancy) werd Timmermans in 1987 toegelaten tot het zogeheten 'klasje' voor beginnende diplomaten van het ministerie van Buitenlandse Zaken.²

Na drie jaar te hebben gewerkt op de afdeling Europese Integratie van dit ministerie vertrok Timmermans in 1990 voor zijn eerste buitenplaatsing naar Moskou. Hij werd er benoemd tot tweede secretaris op de ambassade. In datzelfde jaar werd hij lid van de Partij van de Arbeid. In 1993 keerde hij terug naar het ministerie in Den Haag, ditmaal echter bij het Direc-

² Clingendael, 'Minister Timmermans visits Clingendael to talk to "het klasje"', 30 mei 2013, zie www.clingendael.nl/news/frans-timmermans-visits-clingendael-talk-%E2%80%99het-klasje%E2%80%99?lang=en (geraadpleegd op 27 augustus 2015).

toraat-Generaal Ontwikkelingssamenwerking. Na een jaar vertrok Timmermans naar Brussel, waar hij medewerker werd in het kabinet van eurocommissaris Hans van den Broek (CDA). Van 1995 tot 1998 was Timmermans adviseur en particulier secretaris van de Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE), zijn partijgenoot Max van der Stoel. Deze was voor Timmermans een belangrijke bron van politieke en bestuurlijke inspiratie: hij noemde Van der Stoel 'mijn grote leermeester' in zijn sterk autobiografische boek *Glück Auf! Het relaas van een Limburgse Europeaan*, dat in 2010 verscheen.³ Na de verkiezingen van 1998 werd Timmermans lid van de Tweede Kamer voor de PvdA. In 2004 werd hij vanuit de Tweede Kamer als lid toegevoegd aan de Europese Conventie, die onder voorzitterschap van de Franse oud-president Valéry Giscard d'Estaing een Europees grondwettelijk verdrag ontwierp. Als medeopsteller van het Grondwettelijk Verdrag was de afwijzing bij referendum door de Nederlandse kiezers in 2005 een grote teleurstelling voor Timmermans. In een interview met de *Financial Times* liet hij weten:

To then have to challenge some of the premises I had held on to for so long was difficult, and 2005 was a very difficult year for me, and it took me quite some time. My initial reaction was I should leave politics, I got it all wrong. And then I came to the conclusion, hang on, this project has a lot to offer but it needs to be modernised. It needs to change some of its premises.⁴

In 2007 werd Timmermans staatssecretaris voor Europese Zaken in het kabinet-Balkenende IV. Zo was hij voor Nederland betrokken bij de heronderhandelingen over het Grondwettelijk Verdrag, waaraan hij zelf eerder had meegeschreven. Ondanks de meer eurosceptische wind in Nederland na het referendum van 2005 bleef Timmermans benadrukken dat de lotsbestemming van Nederland in Europa ligt.⁵

³ F. Timmermans, *Glück auf! Het relaas van een Limburgse Europeaan* (Amsterdam, 2010), 48.

⁴ 'Timmermans interview; the annotated transcript', in: *Financial Times*, 19 mei 2015, zie blogs.ft.com/brusselsblog/2015/05/19/timmermans-interview-the-annotated-transcript/ (geraadpleegd op 3 augustus 2015).

⁵ F. Timmermans in: H. Jansen, 'Ik wil niet in de marge van Europa zitten', in: VNO-NCW opinieblad *Forum*, 7 juni 2007.

Toen Timmermans in 2007 voor het opinieblad *Forum* van VNO-NCW werd bevestigd over zijn achtergrond, antwoordde hij: 'Ik ben Maastrichtenaar, Limburger, Nederlander en ik heb als een soort van coupe soleil op mijn ziel stukjes Vlaanderen, stukjes Italië, Frankrijk, Engeland.'⁶ Deze veelheid aan identiteiten maakt hem juist een typische Europeaan, althans zo ziet Timmermans het zelf. Een Europese identiteit is er niet, aangezien diversiteit juist de grondslag is voor het Europees zijn, zo zei hij in het interview. Dit is eveneens terug te zien in *Glück Auf!* Met een opvoeding die verspreid over verschillende Europese landen heeft plaatsgevonden is het wellicht te verklaren dat Timmermans' interesse voor Europese aangelegenheden is gewekt.

Na de verkiezingen van 2010 nam hij wederom zitting in de Tweede Kamer. Timmermans maakte er geen geheim van dat hij na zijn periode als staatssecretaris meer ambities had dan het Kamerlidmaatschap. Zo hoopte hij in 2010-2011 gouverneur te worden van de provincie Limburg. De kans op een benoeming werd echter geblokkeerd door de PVV, een partij waarmee hij als Kamerlid en als staatssecretaris met regelmaat aanvaringen had gehad.⁷ Bij het vrijkomen van de positie van Commissaris voor de Mensenrechten van de Raad van Europa dong Timmermans mee als kandidaat. Ook voor deze mogelijke benoeming zou de PVV een stokje hebben gestoken.⁸ Daarmee leek het er in 2011 op dat de carrière van Timmermans reeds over haar hoogtepunt heen was.⁹

Ook binnen de PvdA was Timmermans onderdeel van wrijving. Partijleider Job Cohen en partijvoorzitter Hans Spekman en anderen waren voorstander van toenadering tot de SP, maar Timmermans zag dit als een

⁶ Ibidem.

⁷ M. Willems, 'PVV blokkeerde benoeming Timmermans voor topfunctie', in: *NRC Handelsblad*, 27 januari 2012, zie www.nrc.nl/nieuws/2012/01/27/pvv-blokkeerde-benoeming-timmermans-voor-europese-topfunctie/ (geraadpleegd op 20 augustus 2015); 'PVV wil Timmermans niet als nieuwe gouverneur', in: *L1*, 6 juni 2011, zie www.l1.nl/nieuws/pvv-wil-timmermans-niet-als-nieuwe-gouverneur (geraadpleegd op 29 augustus 2015).

⁸ Willems, 'PVV blokkeerde benoeming Timmermans voor topfunctie'; 'PVV zat Timmermans bewust dwars bij Europese baan', in: *de Volkskrant*, 26 januari 2012, zie www.volkskrant.nl/politiek/pvv-zat-timmermans-bewust-dwars-bij-europese-baan~a3140001/ (geraadpleegd op 20 augustus 2015).

⁹ M. Mevius, 'Frans Timmermans – Open Flame profile of the Dutch foreign minister', in: *Politico*, 18 april 2013, zie www.politico.eu/article/open-flame/ (geraadpleegd op 5 augustus 2015).

verkeerde keuze; hij vond het electoraal en principiële verstandiger wanneer de PvdA in de richting van D66 opschoof. Een uitgelekte email waarin hij zich uitsprak over het leiderschap van Cohen leidde uiteindelijk in februari 2012 tot diens aftreden als PvdA-leider.¹⁰

Na de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 werd Timmermans minister van Buitenlandse Zaken in het kabinet-Rutte II van VVD en PvdA.¹¹ Hiermee trad hij in het voetspoor van zijn leermeester Van der Stoep, de laatste sociaaldemocraat die deze positie had bekleed. Deze functie gaf Timmermans de kans om zich in binnen- en buitenland te profileren en – zo kan achteraf worden vastgesteld – voor te sorteren op een buitenlandse politieke post. Opvallend is dat hij bij zijn aanstelling geen staatssecretaris voor Europese Zaken naast zich benoemde, iets wat tot dan toe gebruikelijk was. Aan deze portefeuille gaf Timmermans in zijn hoedanigheid van minister zelf invulling. Hij groeide uit tot de bewindspersoon die het meest actief en zichtbaar was op de sociale media, met name Facebook.¹² Interessant daarbij is dat hij commentaar op actuele politieke en maatschappelijke kwesties lardeert met boekentips en de uitslagen van zijn favoriete lokale voetbalclub, waardoor hij inzicht biedt in zijn politieke standpunten en zijn persoonlijk leven.

Timmermans' internationale bekendheid nam toe na het neerstorten van vlucht MH17 op 17 juli 2014 in Oost-Oekraïne, waarbij alle 298 inzitten-

¹⁰ T. Baas, 'SP-koers PVDA staat Timmermans niet aan', 16 februari 2012, zie www.bnr.nl/nieuws/156839-1202/sp-koers-pvda-staat-timmermans-niet-aan (ge raadpleegd op 29 augustus 2015); B. Bukman, 'E-mail Timmermans is schot in de roos', in: *de Volkskrant*, 17 februari 2012, zie www.volkskrant.nl/binnenland/e-mail-timmermans-is-schot-in-de-roos~a3186525/ (ge raadpleegd op 29 augustus 2015); 'De ontknoping van de Brusselse stoelendans', in: *Financieel Dagblad*, 2 september 2014, zie fd.nl/frontpage/mensen/888510/de-ontknoping-van-de-brusselse-stoelendans (ge raadpleegd op 29 augustus 2015).

¹¹ Gegevens omtrent het curriculum vitae van Frans Timmermans zijn vergaard via: Parlement en Politiek (n.d.). Dr. F.C.G.M. (Frans) Timmermans, zie www.parlement.com/id/vg09llk9zrp/f_c_g_m_frans_timmermans (ge raadpleegd op 29 augustus 2015); Europese Commissie, 'CV – Frans Timmermans', n.d., zie ec.europa.eu/commission/sites/cwt/files/cv_timmermans-nl.pdf.

¹² 'Timmermans was niet alleen minister van BZ, maar ook van Facebook', in: *NRC Handelsblad*, 17 oktober 2014, zie www.nrc.nl/nieuws/2014/10/17/minister-facebook-gaat-europa-in/# (ge raadpleegd op 10 augustus 2015); N. Besselink, 'Buitenlandse Zaken leeft weer', in: *Trouw*, 23 december 2013, zie www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/article/detail/3566860/2013/12/23/Buitenlands-e-Zaken-leeft-weer.dhtml (ge raadpleegd op 15 augustus 2015).

den omkwamen, onder wie 193 Nederlanders. In de dagen na de ramp was hij als minister van Buitenlandse Zaken zeer zichtbaar aanwezig in binnen- en buitenland. Deze zichtbaarheid bereikte een hoogtepunt toen hij een toespraak in de VN-Veiligheidsraad hield die kenmerkend persoonlijk was alsmede emotioneel geladen. Deze toespraak werd met veel lof ontvangen en versterkte zo de reputatie en het profiel van Timmermans als internationaal politicus.¹³

Tijdens de uitreiking van de 'Limburger van het jaar'-award in oktober 2014 sprak Timmermans de woorden: 'Wie zijn verleden niet koestert, die weet ook niet waar hij in de toekomst naar toe wil.'¹⁴ Referenties aan zijn sociaaleconomische achtergrond komen veelal terug in speeches en andere uitingen. Zijn partijgenoot en destijds burgemeester van Heerlen Paul Depla typeerde Timmermans als een klassiek sociaaldemocraat:

(Hij is) ontwikkeld, intellectueel, hij heeft een hoge achting voor emancipatie en de ontwikkeling van talent maar hij is geen man van het volk. Hij zal zeker naar carnaval gaan, maar niet voorop gaan in de polonaise. Hij neemt de leiding in het publieke debat.¹⁵

Als rechterhand van voorzitter Juncker van de Europese Commissie bevindt Timmermans zich nu in een positie om zijn Europese ambitie waar te maken. Na een terugblik op de wijze van zijn benoeming, zal vervolgens worden nagegaan hoe Timmermans vorm en invulling heeft gegeven aan de taken die hem zijn toebedeeld.

De aanloop naar de benoeming (januari – september 2014)

In de berichtgeving in de Nederlandse pers in september 2014 over het proces dat leidde tot de benoeming van Timmermans, komt naar voren dat hij niet de eerste keuze van de Nederlandse regering was. Wel spraken VVD en PvdA al tijdens de besprekingen over het regeerakkoord in

¹³ J. G. Neuger, 'Nominees for Juncker's European Commission: Who's Who' (10 september 2014), zie www.bloomberg.com/news/articles/2014-09-10/nominees-for-juncker-s-european-commission-who-s-who (geraadpleegd op 20 augustus 2015).

¹⁴ Frans Timmermans in *Brandpunt Profiel* van de KRO. Presentatie Eva Jinek, 29 oktober 2014.

¹⁵ P. Depla in: Mevius, 'Frans Timmermans – Open Flame profile of the Dutch foreign minister'.

2012 af dat de opvolger van Kroes als eurocommissaris van PvdA-huize zou zijn. De Nederlandse lobby richtte zich in eerste instantie op het verkrijgen van de portefeuille Economische en Monetaire Zaken voor Jeroen Dijsselbloem, de minister van Financiën en voorzitter van de Eurogroep. In die laatste functie genoot Dijsselbloem al enig aanzien in het buitenland, wat het gemakkelijker zou moeten maken om de zware portefeuille binnen te halen. Echter, de aanwijzing van Juncker als beoogd Commissievoorzitter in juli 2014 werkte niet in zijn voordeel. In januari 2014 was Dijsselbloem te gast in het televisieprogramma *Knevel & Van den Brink*, waarin hij werd ondervraagd over zijn eerste periode als voorzitter van de Eurogroep. De minister had Juncker opgevolgd als voorzitter en beschreef enkele veranderingen in de gang van zaken tijdens vergaderingen. Lunches met wijn en rookgerei werden verbannen uit de vergaderzaal, iets dat zijn voorganger als 'verstokt roker en drinker overigens' had nagelaten.¹⁶ De verwijzing naar het drinkgedrag van zijn voorganger werd Dijsselbloem niet in dank afgenomen. Juncker reageerde twee dagen later met een verklaring dat hij geen alcoholprobleem heeft.¹⁷ Met de benoeming van Juncker tot Commissievoorzitter leken de kansen van Dijsselbloem verkeken. Na overleg tussen premier Rutte en Juncker werd Timmermans als Nederlandse kandidaat naar voren geschoven. Op 10 september 2014 werd bekend dat Timmermans de nieuwe Nederlandse eurocommissaris zou worden. Daags erna werd hij door Juncker in Brussel ontvangen, waarna ook de aanduiding en portefeuille van Timmermans bekend werden gemaakt: *First Vice-President for Better Regulation, Inter-Institutional Relations, the Rule of Law and the Charter of Fundamental Rights*. De Nederlandse media, die voorheen kritisch waren geweest over de knulligheid waarmee de eerste top-kandidaat, Dijsselbloem, was gesneuveld, reageerden verheugd op de benoeming van Timmermans en het succes van de Nederlandse regering in dit schaakspel.¹⁸ Rutte noemde Timmermans de juiste man op de juiste plaats:

¹⁶ Jeroen Dijsselbloem in *Knevel & Van den Brink* van de EO. Presentatie Andries Knevel en Tijs van den Brink, 6 januari 2014.

¹⁷ J.-C. Juncker, 'Juncker: Ich habe kein Alkoholproblem', in: *L'essentiel*, 8 januari 2014, zie www.lessentiel.lu/de/news/luxemburg/story/30109450 (geraadpleegd op 20 augustus 2015).

¹⁸ 'Timmermans spil in Junckers winnende team', in: *Algemeen Dagblad*, 11 september 2014; 'Deze supercommissie moet Europa redden', in: *NRC Handelsblad*, 11 september 2014; 'Missie van Rutte geslaagd Timmermans gaat in Brussel doen wat Nederland wilde', in: *de Volkskrant*, 10 september 2014.

(Hij) is de aangewezen man om Europa van binnenuit te veranderen. Om scherp te bekijken welke taken echt in Brussel moeten gebeuren en welke bij de lidstaten thuishoren. Maar ook om de Europese samenwerking effectiever en Europa concurrerder te maken.¹⁹

Invulling van de functie²⁰

Algemeen takenpakket

De huidige Europese Commissie kent voor het eerst een 'eerste vicevoorzitter'. De functie is onderdeel van de nieuwe hiërarchische lijnen en werkwijze van de Europese Commissie. Timmermans is de tweede man in de Commissie, na Juncker. Daarnaast beschikt hij over een eigen portefeuille. Zijn werkzaamheden zijn als volgt omschreven:

Mr Timmermans will work closely with the other Vice-Presidents, and all Commissioners will liaise closely with him when it concerns the implementation of the better regulation agenda. In addition, for initiatives requiring a decision by the Commission in their area of responsibility, he will guide the work of the Commissioner for Justice, Consumers and Gender Equality and the Commissioner for Migration and Home Affairs. (He will also oversee the Internal Audit Service (IAS)).²¹

Uit de *mission letter* die Juncker voor ieder van zijn commissarissen heeft geschreven, wordt de rol van rechterhand duidelijk. In de eerste plaats dient Timmermans te fungeren als een filter. Commissievoorstellen die onder zijn verantwoordelijkheid vallen – dit betreft ook voorstellen van andere commissarissen wier werk hij aanstuurt – zullen enkel met zijn

¹⁹ 'Rutte: Timmermans is juiste man op juiste plaats', in: *Elsevier*, 10 september 2014, zie www.elsevier.nl/Buitenland/achtergrond/2014/9/Rutte-Timmermans-is-juiste-man-op-juiste-plaats-1595790W/ (geraadpleegd op 20 oktober 2015).

²⁰ Deze beschrijving betreft de periode november 2014 – oktober 2015.

²¹ Europese Commissie, 'The Juncker Commission; a strong and experienced team standing for change', 10 september 2014, zie europa.eu/rapid/press-release_IP-14-984_en.htm.

goedkeuring door Juncker op de agenda worden geplaatst.²² Als rechterhand vertegenwoordigt Timmermans de Commissie in de Raad van Algemene Zaken en stuurt hij de deelname van de Commissie in de Raad van Justitie en Binnenlandse Zaken aan. Daarnaast is hij verantwoordelijk voor de relatie van de Commissie met het Europees Economisch en Sociaal Comité, het Comité van de Regio's en de Europese Ombudsman. Als eerste vicevoorzitter van de Commissie is hij voorzitter van de *Audit Progress Committee* (APC). Om deze taak te kunnen vervullen rapporteert de IAS direct aan hem. Timmermans wordt in zijn functie bijgestaan door het Algemeen Secretariaat van de Commissie. Hij kan, uit hoofde van zijn functie, eveneens gebruik maken van elke dienst in de Commissie wier activiteiten relevant zijn voor de vervulling van de eigen portefeuille, zij het in overleg met de verantwoordelijke lijn-Commissaris. Ook de betrekkingen met en tussen de andere instituties (Europees Parlement, Europese Raad, nationale parlementen) vallen onder de verantwoordelijkheid van Timmermans.²³

Als eerste vicevoorzitter staat Timmermans hiërarchisch formeel op gelijke hoogte met Federica Mogherini, de Hoge Vertegenwoordiger voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid (HVBV) en tevens vicevoorzitter van de Commissie. De omschrijving van zijn portefeuille geeft Timmermans echter ruimte om meer op de voorgrond te treden, zoals in 2015 op het dossier van de vluchtelingen crisis al duidelijk is geworden. Dit heeft met name te maken met zijn verantwoordelijkheid voor de inter-institutionele verhoudingen en de *Rule of Law* en de *Charter of Fundamental Rights* in zijn takenpakket. Functionerend als rechterhand van Juncker werd Timmermans al in februari 2015 door *The Economist* getypeerd als:

(In fact) he has been more of a sponge, soaking up difficult issues as they arise, from sustainable development to a controversial article in a transatlantic trade deal.²⁴

²² Europese Commissie, 'Questions and Answers: The Juncker Commission', 10 september 2014, zie europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-523_en.htm.

²³ J.-C. Juncker, *Mission Letter* (Brussel, 1 november 2014), zie ec.europa.eu/commission/sites/cwt/files/commissioner_mission_letters/timmermans_en.pdf (geraadpleegd op 17 augustus 2015).

²⁴ 'When less is more', in: *The Economist*, 14 februari 2015, zie www.economist.com/node/21643199/print (geraadpleegd op 27 augustus 2015).

De nieuwe rolverdeling binnen de Commissie kan wel leiden tot onduidelijkheden met betrekking tot het doen van voorstellen. Binnen een Directoraat-Generaal dat onder de verantwoordelijkheid van Timmermans staat, kunnen ambtenaren zich afvragen wie de leidinggevende is. Stuur men eerst een initiatiefvoorstel naar de eigen lijn-Commissaris, of direct ter beoordeling aan Timmermans? In de *mission letter* wordt duidelijk gesteld dat de Commissie als één team moet werken en dat er geen tweederangs commissarissen zijn.²⁵ De praktijk zal moeten uitwijzen of dit haalbaar is.

Better Regulation & Inter-Institutional Relations

In december 2014 presenteerde Juncker het werkprogramma van zijn Commissie. Wat vooral de Engelstalige media opviel was de aandacht voor de vermindering van regels en bureaucratie; dat wil zeggen de zogeheten 'dereguleringsagenda' van Timmermans.²⁶ 'To be bigger and more ambitious on big things, and smaller and more modest on small things' – dat was de kern van deze agenda.²⁷ Hoe aan deze bestuurlijke slogan in de praktijk door Timmermans invulling gegeven wordt en hoe en door wie bepaald wordt wat belangrijke en minder belangrijke zaken zijn, is een interessant politiek vraagstuk. Hieronder beschrijven we de initiatieven die hiertoe in gang zijn gezet. Het is evenwel te vroeg om de daadwerkelijke inhoud en de mate van succes van deze ambitie te kunnen taxeren. De prioriteit die de Commissie-Juncker lijkt te geven aan het verminderen van bureaucratie en het ontwikkelen van een nieuwe methode voor regulering, wordt door de Franse en Duitse media niet per definitie gezien als een poging tegemoet te komen aan de kritiek van de Britse premier David

²⁵ Juncker, *Mission Letter*.

²⁶ 'Frans Timmermans promises to slash EU red tape', in: *Financial Times*, 7 oktober 2014, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#.!/?&_suid=1443354988036042476021219044924 (geraadpleegd op 3 september 2015); 'REFILE: Dutchman to target EU red tape in gesture to Britain', 7 oktober 2014, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#.!/?&_suid=144335520740203424807002302259 (geraadpleegd op 3 september 2015); 'When in doubt, Call Frans: How Europe Seeks to Avoid Absurd Laws', in: *Wall Street Journal*, 15 mei 2015, zie blogs.wsj.com/brussels/2015/05/15/when-in-doubt-call-frans-how-europe-seeks-to-avoid-absurd-laws/ (geraadpleegd op 3 september 2015).

²⁷ Juncker, *Mission Letter*.

Cameron op de EU.²⁸ Timmermans stelt zelf over dit deel van zijn beleid dat het niet gaat om deregulering, maar om het veranderen van de wetgevende processen.

Commission and parliament have the responsibility to understand that legislation is not the answer to every problem and that there are problems that we need to tackle that we can tackle without creating new legislation.²⁹

Aan het werkprogramma van de Commissie is een bijlage toegevoegd; de zogeheten *kill-list*. Deze beschrijft die wetgevingsvoorstellen die reeds waren ingediend, maar die de nieuwe Commissie wil intrekken. Daarnaast werd aangekondigd hoeveel en welke nieuwe beleidsvoorstellen de Commissie (lees: Timmermans) in het eerste jaar na haar aantreden zou doen. In tegenstelling tot het jaarlijks gemiddelde van 130 voorstellen onder de Commissie-Barroso heeft Timmermans slechts 23 voorstellen voorgedragen namens de gehele Commissie. Dit betekent dat niet elke commissaris een voorstel onder zijn of haar hoede heeft. Opvallend was dat het merendeel van de voorstellen op de *kill-list* betrekking had op het Circulaire Economie-pakket. De ministers van de lidstaten op het gebied van milieu gaven in groten getale te kennen dat zij tegenstander waren van het intrekken van deze voorstellen.³⁰ Weerstand was er ook bij milieubelangengroepen, europarlementariërs en metaalrecycling-allianties. Daarnaast had Timmermans het advies van commissaris Karmenu Vella

²⁸ AFP, 'La Commission européenne veut légiférer moins et plus efficacement', 19 mei 2015, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#./!/?&_suid=144335236968106544760554097593 (geraadpleegd op 25 september 2015); 'Evitons le Brexit', in: *Le Monde*, 27 mei 2015, zie www.lemonde.fr/idees/article/2015/05/27/evitons-le-brexit_4641532_3232.html (geraadpleegd op 20 september 2015); 'Der Gejagte', in: *Die Zeit*, 13 mei 2015, zie www.zeit.de/politik/ausland/2015-05/grossbritannien-brexit-eu-austritt-reform (geraadpleegd op 25 september 2015).

²⁹ 'Timmermans interview; the annotated transcript', in: *Financial Times*.

³⁰ *EurActiv* (17 december 2014). 'Ministers Unanimous Against Ditching of Circular Economy', zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#./!/?&_suid=1443372488828045520005910657346 (geraadpleegd op 20 september 2015).

van Milieu in de wind geslagen.³¹ Het Europees Parlement heeft echter wel met ruime meerderheid een resolutie aangenomen waarin wordt aangedrongen op het indienen van een voorstel over de Circulaire Economie.³² Timmermans kondigde naar aanleiding van de kritiek aan terug te komen met meer ambitieuze plannen op dit terrein. Een eerste aanzet hiertoe lijkt te zijn gegeven het werkprogramma van de Commissie van 2016, dat werd gepresenteerd in oktober 2015.³³ Gezien de substantiële oppositie zal dit thema zeker nog terugkomen op de agenda van Timmermans.

Op 19 mei 2015 herlanceerde Timmermans het zogeheten REFIT-programma (Regulatory Fitness and Performance). Het programma bestond al langer, maar kreeg een prominentere rol onder de Commissie-Juncker.³⁴ REFIT biedt een platform voor experts uit het bedrijfsleven, het maatschappelijk middenveld, de sociale partners, het Europees Econo-

³¹ C. de Marcilly en M. Touillon, 'Better Regulation: Expertise over Politics?', in: *EurActiv*, 4 augustus 2015, zie www.euractiv.com/sections/eu-priorities-2020/better-regulation-expertise-over-politics-316765; European Voice, 'Timmermans Needs a Deeper Shade of Green', 18 december 2014, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#!?&_suid=144337296042206385402490850538 (geraadpleegd op 26 september 2015); 'Eurometaux asks European Commission not to drop "circular economy package" recycling reforms', in: *Metal Bulletin Daily*, 2 december 2014, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#!?&_suid=144337296042206385402490850538 (geraadpleegd op 20 september 2015); 'EU Air Quality and Recycling Goals Face Axe', in: *The Guardian*, 12 december 2014, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#!?&_suid=144337296042206385402490850538 (geraadpleegd op 20 september 2015); 'Brussels Plans to Scrap Environmental Proposals', in: *Wall Street Journal*, 15 december 2014, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#!?&_suid=144337296042206385402490850538 (geraadpleegd op 26 september 2015).

³² 'Circular Economy: Parliament makes itself forum for paradigm shift to respond to resource scarcity', in: *Agence Europe*, 10 juli 2015, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#!?&_suid=144337388562004144860573578626 (geraadpleegd op 20 september 2015).

³³ 'EU-commissie gaat opnieuw regels doorlichten', in: SC, 28 oktober 2015, zie www.sconline.nl/nieuws/eu-commissie-gaat-opnieuw-regels-doorlichten?utm_source=TripolisDialogue&utm_medium=email&utm_term=G758zVIGcBR7_jvtoAjnoQ&utm_content=Nieuwsbrief%20SC&utm_campaign=scmail201251028.

³⁴ Europese Commissie, 'More Responsibility in managing the refugee crisis: European Commission adopts 40 infringement decisions to make European Asylum System work', 23 september 2015, zie europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5699_en.htm.

misch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's en vertegenwoordigers van elk van de 28 lidstaten om bestaande regelgeving te beoordelen.³⁵ Daarbij wordt gekeken of deze regelgeving nog van toepassing is, of zij niet nodeloos ingewikkeld is en of de baten en lasten ervan voldoende tegen elkaar opwegen.³⁶

Concreet opereert Timmermans' REFIT-programma als volgt. In de eerste plaats worden de oorzaken van ondoelmatigheid en onnodige lasten onderzocht. Vervolgens wordt er op een kwantitatieve manier naar de regelgeving gekeken: ramingen van potentiële voordelen en kostenbesparingen worden voor elk beleidsinstrument in kaart gebracht. Ook nadat een beleidsinstrument is aangenomen, moet gemonitord worden of het inderdaad de verwachte effecten heeft en of de lasten vooraf goed zijn ingeschat. Ten derde moet het REFIT-platform dienen als bron voor aanbevelingen voor EU-wetgeving. Ten slotte dient REFIT te zorgen voor een verbetering van de politieke dialoog van de Commissie met de andere EU-instellingen, zowel voor als na de vaststelling van het werkprogramma.³⁷

De regeringen van veel lidstaten en vertegenwoordigers van het bedrijfsleven hebben positief gereageerd op deze voornemens. Echter van de zijde van de vakbonden en milieuorganisaties is er zorg en kritiek te horen, wat te maken kan hebben met de aard van dit onderdeel van Timmermans' portefeuille. In de communicatie over zijn plannen moet hij zijn best doen om te benadrukken dat de agenda gaat over *better regulation* en niet over *deregulation*, omdat dat laatste bij verschillende partijen zorgen oproept dat het verminderen van regels ten koste zal gaan van de bescherming van het milieu en van werknemers.³⁸ Desalniettemin lijkt de

³⁵ Ibidem.

³⁶ Europese Commissie, 'A New Start: The 2015 Work Programme, n.d., zie ec.europa.eu/priorities/work-programme/index_en.htm.

³⁷ Europese Commissie, 'More Responsibility in managing the refugee crisis: European Commission adopts 40 infringement decisions to make European Asylum System work'.

³⁸ 'EU-Kommission stellt alle Gesetze auf der Prüfstand', in: *Die Welt*, 10 mei 2015, zie www.welt.de/wirtschaft/article140723448/EU-Kommission-stellt-alle-Gesetze-auf-den-Pruefstand.html (geraadpleegd op 22 september 2015); 'The European Commission moves to Cut Red Tape by Overhauling Rule-making Procedure', in: *The Independent*, 19 mei 2015, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#!?&_suid=144336404685500056558779906481504 (geraadpleegd op 20 september 2015); 'Deregulierung in der EU', in: *Deutsche Naturschutzring*, 6 mei 2015, zie www.eu-koordination.de/umweltnews/news/politik-recht/3150-deregulierung-in-der-eu-dnr-steckbrief-aktualisiert (geraadpleegd op 20

aanduiding van kill-list toch sterk te duiden op deregulering als primaire taak.

Naast het REFIT-programma heeft Timmermans het idee gelanceerd om gebruik te maken van ad-hoc panels voor het beoordelen van nieuwe voorstellen voor wetgeving. Dit houdt in dat elke EU-instelling voor elk voorstel een evaluatie kan laten uitvoeren door een panel van drie deskundigen, waarvan er één door elke instelling wordt gekozen, en die onafhankelijk daarvan te werk gaan. Het deskundigenpanel dient wel rekening te houden met bestaande effectbeoordelingen. De evaluatie moet openbaar gemaakt worden en wordt zo meegewogen in het wetgevingsproces.³⁹ Deze manier van het meewegen van deskundigenadviezen past in het gedepoliteerde EU-besluitvormingsproces en draagt daarmee niet bij aan het democratischer maken van 'Europa'.⁴⁰ Tegenstanders van dit initiatief zien hierin een onwelkome overwinning van expertise op democratische input. Zij zijn van mening dat hiermee het wetgevingsproces alleen maar minder transparant wordt en vooral in het voordeel van de Europese Commissie werkt. Na de presentatie van deze plannen op 19 mei 2015 was de kritiek niet van de lucht: Timmermans' *Better Regulation*-plannen werden geduid in een twitter bericht:

#BetterRegulation is a huge power grab... Commission takes away power from Parliament & Council.⁴¹

Timmermans stelde in zijn verweer dat de ad-hoc panels niets afdoen aan de formele beslissingsbevoegdheid van de instellingen, maar dit heeft 62

september 2015); D. Sienkiewicz, 'Frans Timmermans European Commissioner for Better Regulation, Inter Institutional Relations, The Rule of Law and Charter of Fundamental Rights', in: *European Public Health Alliance*, 5 november 2014, zie epha.org/a/6171 (geraadpleegd op 3 september 2015).

³⁹ Europese Commissie, 'More Responsibility in managing the refugee crisis: European Commission adopts 40 infringement decisions to make European Asylum System work'.

⁴⁰ 'Vella told Timmermans not to axe Circular Economy package', in: *EurActiv*, 28 april 2015, zie global-factiva-com.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/ha/default.aspx#!/?&_suid=144337361885007297174986451864.

⁴¹ Twitterbericht van Friends of the Earth, 19 mei 2015, zie twitter.com/foeeurope/status/600683199510016000.

NGO's niet gerustgesteld: zij hebben zich verenigd in een eigen waakhond-organisatie voor 'better regulation'.⁴²

Het derde deel van Timmermans' *Better Regulation*-aanpak betreft ex-ante-evaluaties. Vanaf 2006 bestond er een zogeheten 'Assessment Board' voor nieuwe beleidsvoorstellen, bestaande uit vier Commissie-ambtenaren. Zij beoordeelden de Commissievoorstellen op administratieve en economische lasten. Timmermans heeft deze raad omgedoopt tot 'Regulatory Scrutiny Board' en de samenstelling aangepast: naast de vier Commissieambtenaren komen de drie andere leden van buiten de Commissie. Zodoende is er iets meer openheid, maar blijven 'de slagers die hun eigen vlees keuren' wel in de meerderheid. Daarnaast is het toetsingskader uitgebreid, zodat ook sociale en milieutechnische kosten worden beoordeeld.⁴³

Rule of Law and the Charter of Fundamental Rights

Het tweede deel van de portefeuille van Timmermans betreft *Rule of Law and the Charter of Fundamental Rights*. Op 12 februari 2015 gaf hij hierover zijn eerste speech, waarin hij het belang van artikel 7 van het Verdrag van de Europese Unie (VEU) benadrukte. Dit artikel gaat over de mogelijkheid om een lidstaat aan te pakken als deze bepalingen van het verdrag overtreedt. Timmermans gaf verder aan dat hij, indien nodig, niet zou schuwen om het *EU Rule of Law Framework* (ingesteld door de Commissie-Barroso II) toe te passen. Dit raamwerk beschrijft in detail hoe lidstaten die in gebreke blijven, gesanctioneerd kunnen worden.⁴⁴ Dit werd actueel toen premier Viktor Orbán van Hongarije te kennen gaf de

⁴² 'EU to Shed Light on Law-Making "Kitchen"', in: *EUobserver*, 19 mei 2015, zie euobserver.com/institutional/128760 (geraadpleegd op 10 september 2015); Better Regulation Watchdog, 'Making Better Regulation – Better for all', n.d., zie www.betterregwatch.eu/ (geraadpleegd op 27 september 2015).

⁴³ 'Muslim Anti-Semitism puts pressure on West', in: *EurActiv*, 27 januari 2015, zie www.euractiv.com/sections/global-europe/muslim-anti-semitism-puts-pressure-west-311593; Europese Commissie, 'More Responsibility in managing the refugee crisis: European Commission adopts 40 infringement decisions to make European Asylum System work'.

⁴⁴ F. Timmermans, 'EU Framework for Democracy, Rule of Law and Fundamental Rights' (Straatsburg, 12 februari 2015), zie europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-4402_en.htm.

doodstraf opnieuw te willen invoeren.⁴⁵ De doodstraf is in strijd met artikel 2 van het VEU. Timmermans liet in het Europees Parlement weten dat hij het raamwerk zeker zou toepassen indien Hongarije inderdaad concrete plannen voor de herinvoering van de doodstraf zou presenteren.⁴⁶ Tot op heden zijn hiertoe geen acties ondernomen.

Een innovatie van Timmermans op het gebied van de rechtsstaat is het instellen van een jaarlijks colloquium over grondrechten.⁴⁷ Het eerste vond plaats in oktober 2015, met als thema antisemitisme en moslimhaat. Aan het colloquium werd deelgenomen door nationale ministers, vertegenwoordigers van NGO's en internationale instituties, leden van het Europees Parlement, academici en filosofen. Doel is een betere bescherming van de grondrechten door meer samenwerking en politieke betrokkenheid.⁴⁸

Gedurende het eerste jaar van Timmermans als commissaris werd de *Rule of Law*-portefeuille met name gedomineerd door het buitenlands beleid, in het bijzonder het vluchtelingenvraagstuk.⁴⁹ Timmermans is niet de enige die formele verantwoordelijkheid heeft op het gebied van de *Rule of Law*: vanwege hun portefeuille dragen Mogherini als HVBV, Dimitris Avramopoulos als commissaris voor Migratie en Binnenlandse Aangelegenheden, en Věra Jourová als de commissaris voor Justitie medeverantwoordelijkheid. Toch treedt Timmermans het meest op de voorgrond en is hij hét gezicht van de Commissie geworden op dit dossier.

⁴⁵ 'President Hongarije overweegt herinvoering doodstraf', in: *BNR*, 30 april 2015, zie www.bnr.nl/nieuws/politiek/371588-1504/president-hongarije-overweegt-herinvoering-doodstraf (geraadpleegd op 12 september 2015).

⁴⁶ F. Timmermans, 'European Parliament Plenary – Commission statement on the situation in Hungary First Vice-President Timmermans Strasbourg (Straatsburg, 19 mei 2015), zie europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5010_en.htm.

⁴⁷ Timmermans, 'EU Framework for Democracy, Rule of Law and Fundamental Rights'.

⁴⁸ Europese Commissie, 'Statement by First Vice-President Timmermans, High-Representative/Vice-President Mogherini and Commissioners Mimica, Avramopoulos, Thyssen, Stylianides and Jourová on the occasion of International Women's Day', 8 maart 2015, zie europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-15-4573_en.htm.

⁴⁹ Het jaar 2015 kenmerkte zich door een grote toestroom van vluchtelingen. Niet enkel de beruchte route via de Middellandse Zee werd vaker gebruikt, ook de Balkan-route zag een substantiële toename van vluchtelingen. Dit laatste kwam met name door de toestroom van Syrische vluchtelingen.

In zijn optredens op dit terrein benadrukt Timmermans met name de verantwoordelijkheid van lidstaten om vluchtelingen op te vangen en de onderlinge Europese solidariteit die daarbij concrete invulling gegeven moet worden. Op 23 september werd bekendgemaakt dat de Commissie, onder leiding van Timmermans, veertig inbreukprocedures tegen lidstaten was gestart op het gebied van het Europees Asiel Systeem.⁵⁰ Hiermee maakte Timmermans zijn belofte aan het Europees Parlement waar om lidstaten aan hun verantwoordelijkheden te houden.⁵¹ Ook hier is de voortrekkersrol van Timmermans opvallend. In alle officiële communicatie van de Commissie in 2015 waarbij hij betrokken is, staat zijn naam als eerste vermeld, ook bij zaken waarbij een andere commissaris eerder als hoofdverantwoordelijke gezien kan worden. Op deze manier wordt zijn zwaarwegende rol als eerste vicevoorzitter duidelijk. Toch is het opmerkelijk dat ook bij gezamenlijke communicatie met Mogherini, de naam van Timmermans als eerste prijkt.⁵² Hieruit blijkt dat de Nederlander, meer dan de Italiaanse, de rechterhand van Juncker is.

Ten slotte

Een jaar na het aantreden van de Commissie-Juncker in november 2014 is het moeilijk om al werkelijk de balans op te maken ten aanzien van het functioneren van Frans Timmermans. Het bovenstaande overzicht laat evenwel een aantal voorlopige conclusies toe.

Aansluitend bij zijn achtergrond komt Timmermans naar voren als een gedreven sociaaldemocraat bij wie het internationale perspectief een

⁵⁰ Europese Commissie, 'Tolerance and respect: preventing and combating anti-semitic and anti-Muslim hatred in Europe', 18 september 2015, zie ec.europa.eu/justice/events/colloquium-fundamental-rights-2015/index_en.htm.

⁵¹ Timmermans, 'EU Framework for Democracy, Rule of Law and Fundamental Rights'.

⁵² Europese Commissie, 'REFIT – Commissie maakt EU-wetgeving lichter, eenvoudiger en goedkoper', 11 september 2015, zie ec.europa.eu/smart-regulation/refit/index_nl.htm; Europese Commissie, 'Joint Statement ahead of World Refugee Day on 20 June', 19 juni 2015, zie europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-15-5229_en.htm; Europese Commissie, 'Agenda voor betere regelgeving: vragen en antwoorden', 19 mei 2015, zie europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4989_nl.htm; 'EU Commission First VP Timmermans, HR/VP Mogherini and Migration and Home Affairs Commissioner Avramopoulos urge concrete action following recent incident in the Mediterranean', in: *European Union Delegation to the United Nations*, 6 augustus 2015, zie eu-un.europa.eu/articles/en/article_16728_en.htm.

belangrijke rol speelt. Zijn professionele loopbaan voorafgaand aan de functie van eurocommissaris verliep niet lineair: een in eerste instantie ambtelijk-diplomatieke carrière leidde tot een succesvolle politieke loopbaan waarin Timmermans zich liet zien als Europeaan in hart en nieren. Die politieke carrière dreigde te stagneren na zijn staatssecretariaat, maar kreeg in 2012 opnieuw een impuls toen hij minister van Buitenlandse Zaken werd. Die post bracht hem naar de Europese Commissie, zij het niet als eerste keus van de Nederlandse regering.

Na de bekendmaking van zijn benoeming werd al gauw duidelijk dat Timmermans een belangrijke positie binnen het Europese politiek-bestuurlijk systeem zou gaan vervullen. De nieuw gecreëerde functie van eerste vicevoorzitter, het persoonlijk vertrouwen van Juncker, zijn brede takenpakket en de formulering van zijn verantwoordelijkheden die bijzonder rekbaar bleek te zijn, geven Timmermans de gelegenheid om zeer prominent aanwezig te zijn. Dit wordt onder andere geïllustreerd met de concessies die hij kon doen aan Turkije bij het zoeken naar oplossingen voor de vluchtelingencrisis. Timmermans schrok er niet voor terug om de deur tot toetreding op een kier te zetten.⁵³

Het *better regulation*-onderdeel van zijn portefeuille, dat in essentie een dereguleringsopdracht inhoudt, staat op enigszins gespannen voet met Timmermans' sociaaldemocratische waarden en dreigt hem in conflict te brengen met maatschappelijke groepen waarmee hij als sociaaldemocraat juist verwantschap heeft: werknemers- en milieuorganisaties. De *rule-of-law*-component van zijn portefeuille daarentegen geeft hem de kans om 'rode' waarden als solidariteit en inclusiviteit duidelijk naar voren te brengen in het debat en in het beleid.

Al met al is gedurende het eerste jaar gebleken dat Timmermans de omstandigheden die hem kansen boden om een vooraanstaande rol binnen en buiten de Commissie te spelen, met beide handen heeft aangepakt. 'Nieuwe bezems vegen schoon', wordt weleens over nieuwe leiders gezegd. Timmermans is zeker voortvarend te werk gegaan. Als een spons

⁵³ 'In migratiecrisis lijkt EU toe te geven aan eisen Erdogan', in: *Elsevier*, 15 oktober 2015, zie www.elsevier.nl/Buitenland/achtergrond/2015/10/In-migratiecrisis-lijkt-EU-toe-te-geven-aan-eisen-van-Erdogan-2703207W/; 'Akkoord Turkije en EU 'grote stap voorwaarts'', in: *de Volkskrant*, 16 oktober 2015, zie www.volkskrant.nl/buitenland/akkoord-turkije-en-eu-grote-stap-voorwaarts~a4164073/.

heeft hij moeilijke beleidsonderwerpen als vanzelfsprekend opgezogen, zo stelde *The Economist* treffend. Daarin kan mogelijk ook een gevaar schuilen. Grondig te werk gaan en de portefeuille oprekken kan het teamwerk van deze Commissie alsmede de band met de ambtenaren onder druk zetten. Het gezegde 'nieuwe bezems vegen schoon' kent soms een addendum, namelijk: oude bezems kennen alle hoeken en gaten. De komende jaren zullen uitwijzen wat het overheersende beeld van zijn commissariaat zal zijn. Heldere aanwezigheid en sterke communicatie zijn daarbij niet voldoende, zij zullen ondersteund moeten worden met zichtbare beleidsresultaten.

